

HÜNKÂR İSKELESİ ANTLAŞMASI

Mehmed Ali Paşa'nın bütün Avrupa'da pek etkili olan ve büyük para gücü ile devreye sokup başarı ile yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin olduğu açıktır.

Hünkâr İskeleyi'nde Serviburnu mahaline dikilen bu anıt 3,75 m. yüksekliğinde ve 115 cm. eninde idi. Türkçe mısralar sadâret kethüdâsı Pertev Efendi (daha sonra Paşa) tarafından yazılmış olmakla beraber bunlara paşanın idamından (1837) sonra 1840'ta İstanbul'da basılan divanında yer verilmemiş olması söz konusu duygularla ilgili bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı'nda Rusya'ya harp ilânı ile anıt -93 zaferi nişanesi olarak dikilen Ayastefanos Anıtı gibi- yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Anıttaki Türkçe dizeler şöyledir: "Bu sah-râya mûsâfir geldi gitti asker-i Rûsî / Bu seng-i kûh-peyker yâdigâr olsun nişan kalsın / Vifâkı devleteynin böyle dursun sâbit ü muhkem / Lisân-i dâstanda dâsî-tânî çok zaman kalsın".

BİBLİYOGRAFYA :

G. Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reformen im Jahre 1826 bis zum Pariser Traktat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, 121 vd., 169-192; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman*, Paris 1900, II, 229 vd.; Lutfi, *Târih*, IV, 22-48, 79-92, 100-102, 147-154; Kâmil Paşa, *Târih-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1327, III, 121-145; S. Goraiinow, *Devlet-i Osmâniyye ve Rusya Siyaseti* (trc. İskender Ali Reşid), İstanbul 1331, s. 30 vd.; E. Molden, *Die Orientalpolitik des Fürsten Metternich: 1829-1833*, Leipzig 1913, s. 38-118; E. Driault, *Şark Meselesi* (trc. Mehmed Nâfiz), İstanbul 1928, s. 141 vd.; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı: 1831-1841*, Ankara 1945, s. 145-159, 160-166; Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğunda Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 136-203; Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 134-139; Nihat Erim, *Devletler Arası Hukukî ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I, 291-299; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, 2930-2934; H. M. Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841). The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte*, İstanbul 1998, s. 83-107, rs. nr. 7, 8; *Muâhedât Mecmuası*, VI, İstanbul 1294, s. 91-93.

KEMAL BEYDİLLİ

HÜNKÂR KASRI

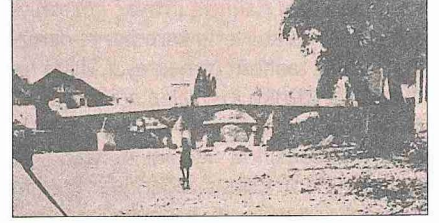
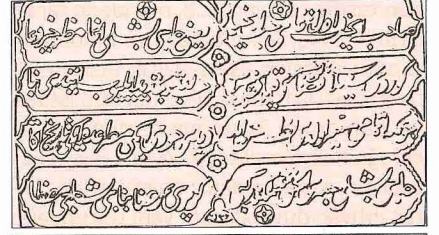
(bk. KASR-ı HÜMÂYUN).

HÜNKÂR KÖPRÜSÜ

Saraybosna'da tahminen XV. yüzyıl ortalarında yapılan ve günümüzde izi kalmayan köprü.

Saraybosna'da şehrin merkezinden akan Malaçka (Miljacka) ırmağının üstündeki yedi köprüden biri olup Türkçe adının karşılığı olan Careva Çuprija ismiyle de tanınıyordu. Ekrem Hakki Ayverdi Yugoslavya'daki Türk eserleriyle ilgili makalesinde (bk. bibl.), 858 (1454) yılında sancak beyi olan İshak Beyzâde İsâ Bey'in burada ve Üsküp'te birçok hayratı bulunduğunu belirterek Hünkâr Camii ile Malaçka üzerinde bir köprü'nün bânisi olduğunu kaydetmektedir. Buna göre Hünkâr Köprüsü XV. yüzyıl ortalarına aittir. Ayverdi'nin Bosna'daki eserlere dair kitabında köprü'nün İsâ Bey yerine İshak Bey tarafından 1462 senelerinde yapıldığını bildirmesi bir zühul eseri olmalıdır. Ayverdi, "Fâtih Sultan Mehmed'in nâm-î âfisine nisbeten bu isim verilmiştir" cümlesiyle köprüye adı verilen hünkârın kimliğini de açıklamıştır. Ancak bazı Boşnak araştırmacıları bu hükümdarın Kanûnî Sultan Süleyman olabileceğini kaydederler (Çelîc – Mujezinoviç, s. 85).

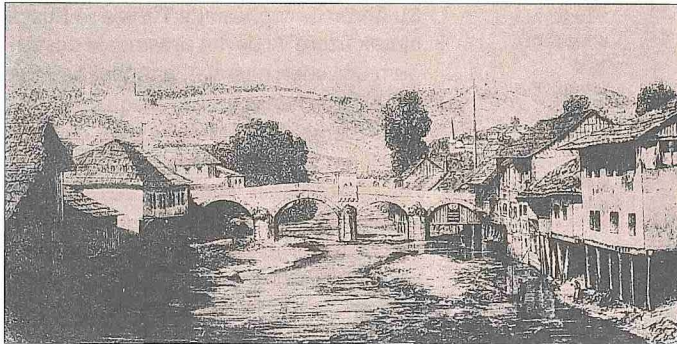
1619'daki bir sel baskınında zarar gören köprü Hacı Hüseyin adlı bir kişi tarafından tamir ettirilmiştir. 1029 (1620) yılında yapılan bu onarıma dair biri beş, diğeri altı beyitlik iki ayrı tarih manzumesi Bosnalı Nergisî Mehmed Efendi, tek beyitlik bir tarih de Hâtif mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır (a.g.e., a.y.). Bu tamirden dolayı köprü Hacı Hüseyin Köprüsü (Hadži Huseinova Cuprija) diye de anılmaktadır. Evliya Çelebi, 1070 (1659-60) yılındaki seyahatinde Bosna'ya uğrayınca Malaçka akarsuyu üzerinde bulunan ye-

Hünkâr Köprüsü'nün 1897 yılına ait bir fotoğrafı (Gojkoviç, rs. 150) ile tamir kitâbesinin klişesi (Mujezinoviç, I, 51)

di köprü'nün en başında Hünkâr Köprüsü'nü, "Alçak ise de boyu gayet uzundur, uzunluğu iki yüz elli adımdır" cümlesiyle anlatır. Hünkâr Köprüsü XVIII. yüzyıl sonlarında tekrar harap olduğundan 1207 (1792-93) yılında Hacı Beşli Mustafa Ağa adında bir kişi tarafından tamir ettirilmiştir. Bu onarımı bildiren ve halen Saraybosna Müzesi'nde bulunan ta'lik hatla yazılmış iki kitâbe vardır. Bunlardan birinin metni şöyledir: "Cisr-i Hünkâriyye'yi hedm etti mâ / Der-akab el-Hâcî Beşli pek metin / Yaptırıp Şevkî dedi târihini / Âfetinden saklaya raûf âmin, sene 1207". Cûdî mahlaslı bir şair tarafından yazılan dört beyitlik ikinci kitâbede de taşkın yüzünden köprü'nün harap olduğu ve Hacı Beşli Mustafa Ağa'nın himmetiyle yaptırıldığı bildirilir. Bu tamirle ilgili olarak Şevkî ayrıca iki beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır (Mujezinoviç, I, 48-52).

Adı bilinmeyen bir Fransız, 16 Mayıs-20 Haziran 1807 tarihleri arasında gerçekleştirdiği, Bosna'dan İstanbul'a kadar uzanan seyahatinin raporunda Saraybosna'da Malaçka suyu üstündeki çok zarif olduğunu belirttiği köprü'nün bir resmini yazısına ilâve etmiştir. Paris'te bulunan bu yazmanın (Archives Historiques de la Guerre - Service Historique de l'Etat - major de l'Armée, nr. 1618) aslı görülemediğinden resmin Hünkâr Köprüsü'ne aidiyeti tam olarak tesbit edilememiştir (Şamiç, s. 145, 276). Ayrıca H. A. Daniel tarafından yayımlanan bir eserde köprü'nün 1888 yılı civarındaki durumunu gösteren bir gravür yer almaktadır. Bu gravürde

Hünkâr Köprüsü'nün XIX. yüzyıl sonlarına doğru çizilen gravürü (Çulpan, rs. 74)

dört kemeri görünen köprü aslında iki ucunda birer gözü daha olması gereken bir yapıdır. Fakat zamanla bu gözler dolmuş ve üzerlerine evler yapılmış olmalıdır. XIX. yüzyılın sonlarına ait bir fotoğrafta ise bu evlerin ortadan kalktığı görülmektedir. En uçtaki gözün yanında bir sel yaran bulunması bundan sonra bir kemerin daha olmasına işaret sayılabilir. Ortadaki iki geniş açıklıklı kemerin arasında beş konsola oturan çıkıntı halindeki bir kibtâbe köşkünün varlığı farkedilmektedir.

XIX. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar Türk mimarisine ait özelliklerini koruyan Hünkâr Köprüsü, nehir yatağının ıslah çalışmaları sırasında (1897) bütünüyle ortadan kaldırılarak yerine yayvan tek kemerli çok geniş açıklıklı olan modern bir köprü yapılmıştır (Ayverdi, s. 399, rs. 652; Čelić – Mujezinović, s. 89; Gojković, s. 139).

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 432; H. A. Daniell, *Handbuch der Geographie*, Leipzig 1888, s. 68, rs. 330; Sejfudin Kemura, *Sarajevske Džamije i Druge Javne Zgrade Turske Dobe*, Sarajevo 1910, s. 162-164; Midhat Šamić, *Les voyageurs français en Bosnie*, Paris 1960, s. 145, 276; Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis*, Sarajevo 1968, s. 387; Džemal Čelić – Mehmed Mujezinović, *Stari Mostovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1969, s. 84-89; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1974, I, 48-52; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 127-128, rs. 74; Ayverdi, *Aurupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri II-III*, s. 399, rs. 651, 652; a.m.f., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *VD*, III (1956), s. 194-196; Milan Gojković, *Stari Kamenit Mostovi*, Beograd 1989, s. 138-139.

SEMAVİ EYİCE

HÜNKÂR MAHFİLİ

(bk. MAHFİL).

HÜNKÂR MÜEZZİNİ

Osmanlı sarayında görev yapan padişah müezzinlerine verilen ad.

"Müezzin-i hâssa, müezzin-i şehriyârî" adlarıyla da anılan ve Has Oda'ya mensup olan bu müezzinler Enderun'da ayrı bir cemaat teşkil ederlerdi. Bunlar, "sermahfil" denilen müezzinbaşı yardımcısı tarafından Enderun'a alınan güzel sesli, kabiliyetli gençler arasından seçilerek müzik bilgileri ve müezzinlik âdâbı öğretilmek suretiyle mesleğe hazırlanırlardı.

Müezzinler, mülâzım adı verilen adaylar arasından ihtiyaç duyuldukları sermah-

filin tavsiyesiyle Bâbüssaâde ağası tarafından tayin edilirdi. Hünkâr müezzinini pâyesini elde edenlerin içinden sesi, kabiliyeti, bilgisi ve tecrübesi bakımından en uygun olanı başmüezzinliğe getirilirdi. Bütün müezzinler müezzinbaşının yönetiminde nöbetle görev yaparlardı. Namaz vakitlerinde saraydaki mescidlerde hizmet veren müezzinler, padişah sarayda iken sabah namazını Sarây-ı Hümâyun Camii'nde kendilerine mahsus mahfillerde eda ederlerdi. Diğer vakitlerde nöbetçi imamlarla birlikte hünkârın çoğunlukla bulunduğu sünnet odaları, Bağdat ve Çadır köşleriyle Mustafa Paşa, Gülhane, Sinan Paşa ve İshakıye kasırlarına giderek görevlerini yerine getirirlerdi. Padişahlar saray dışına çıktıkları vakit ise gidilen yerlerde görev yaparlardı, cuma ve bayram namazlarının kılındığı camilerde, ayrıca padişahların ramazanlarda teravîh için gittikleri selâtin camilerinde buradaki müezzinlerden hizmeti devralırlardı. Özellikle bu müezzinlerin katılımıyla eda edilen namazlara halk ayrı bir rağbet gösterirdi. Çünkü hünkâr müezzinleri bazan namazlarda çeşitli ilâhiler okurlar, böylece ibadet hayatı halk için ayrı bir coşku vesilesi olurdu. Hatta saray müezzinlerinin iştirakiyle kılınan namazlarda ortaya çıktığı için "saray tavrı" denilen bir müezzinlik icrası daha sonra İstanbul'da yaygınlaşarak rağbet bulmuştur.

Hünkâr müezzinlerinin saray görevlileri arasına ne zaman girdiği kesin olarak tesbit edilememekle birlikte müezzinbaşılık müessesesinin II. Bayezid (1481-1512) tarafından kurularak görevlerinin bir tâlimatnâmeyle belirlendiği nakledilir. Ayrıca I. Ahmed zamanında (1603-1617) Ayn Ali Efendi tarafından hazırlanan *Risâle-i Vazîfeh-orân*'dan XVII. yüzyılda müezzinlerin sayısının on beş olduğu, toplam yevmiyelerinin de 198 akçe tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu sayı zamanla artarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında otuz ikiye ulaşmıştır.

Hünkâr müezzinleri 1826'da Muzika-i Hümâyun kurulduktan sonra bu çatı altında toplanmıştır. Buraya Enderun dışından da alınan güzel sesli, makam ve usule âşına kişilerin aynı zamanda Muzika-i Hümâyun'un fasıl takımının reisliğini yaptıkları bilinmektedir. Zamanla başmüezzinliğe kadar yükselmiş birçok bestekâr arasında Sermüezzin Rifat Bey, Bahâeddin Efendi, Muallim İsmâil Hakkı Bey, Delâlzâde İsmâil Efendi ve Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi gibi müezzinler özelliklerle belirtilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfeh-orân*, s. 94; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II, 82, 90, 116, 119-120; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 9; Atâ Bey, *Tarih*, I, 169; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız* (haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 22; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 326, 374; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 98-99, 103-104; Ülker Akkutay, *Enderûn Mektebi*, Ankara 1984, s. 27; Pakalın, I, 370; III, 187.

NURİ ÖZCAN

HÜNSÂ

(الخنثى)

Çift cinsiyetli veya cinsiyeti belirsiz kimseler için kullanılan bir fıkıh terimi.

Sözlükte "kırılmak, kırılıp bükülmek" mânasına gelen hanes kökünden "kadın-sı davranışlar gösteren erkek" anlamında bir sıfat olup İslâm hukukunda, doğuştan hem erkeklik hem de dişilik organına sahip bulunan veya erkek mi kadın mı olduğu tesbit edilemeyen kişiyi ifade eder. İnsanlarda çok ender rastlanan bu yapısal bozukluk veya çift cinsiyetlilik (er dişilik) vücutta hem er bezleri hem de yumurtalıkların bulunması, dış üreme organlarının her iki cinsine ait özellikler taşıması, hatta hücrelerin bazısında erkek bazısında dişi kromozom çiftlerinin görülmesi şeklinde ortaya çıkar. Başta ibadetler ve ahvâl-i şahsiyye olmak üzere fıkıhın birçok alanında erkek ve kadınlar için farklı dinî ve hukukî hükümler sevk edildiğinden fıkıh literatüründe çift cinsiyetli veya cinsiyeti belirsiz kimsenin tanımı ve tâbi olacağı hükümler konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınır.

İslâmî öğreti ve gelenekte, erkek ve kadın olarak her cinsin kendine has özelliklerinin korunması ve kendi yönünde geliştirilmesi esas alınmış, kişinin kadınlık veya erkeklik özelliklerini tam olarak taşıdığı halde karşı cins benzeme özentişi içine girmesi kınanmış, cinsiyet farklılığını koruyucu ve sağlıklı bir cinsî gelişmeyi temin edici bir diyet tedbir alınmıştır. Bundan dolayı Hz. Peygamber, kadına benzemeye özenen erkeklere (muhannes) veya erkeğe benzemeye özenen kadınlara lânet etmiş ve bu tipler için bazı yaptırımlar uygulamıştır (*Müsned*, IV, 171; Buhârî, "Libâs", 61-62; Ebû Dâvûd, "Libâs", 30). Ancak bu tür ruhî-ahlâkî bozukluğun söz konusu kişilere farklı dinî ve hukukî hükümlerin uygulanmasını gerektirmeyeceği ve haklarında tabii cinsiyetleriyle ilgili